УДК 025.17-047.36:004.774]:027.7](477-25)

Марина Назаровець,
керівник Служби інформаційного моніторингу
Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича
КНУ імені Тараса Шевченка,
бібліотекар ІІ категорії

Служба інформаційного моніторингу як структурний підрозділ сучасної академічної бібліотеки

Розглянуто передумови створення, основні функції та перспективи розвитку Служби інформаційного моніторингу у складі Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Представлено основні напрями роботи Служби з підтримки поширення результатів академічної діяльності дослідниками установи та покращення якості наукових періодичних видань університету для сприяння його інтеграції до світової наукової спільноти.

Ключові слова: *наукова бібліотека, наукова комунікація, рейтинги вишів, моніторинг результатів наукової діяльності, наукові видання, бібліометричний аналіз.*

Система наукової комунікації у світі піддається швидким змінам. Використання цифрових інформаційних технології, які дають змогу ширше та швидше поширювати результати досліджень, ставить нові завдання перед академічними бібліотеками як посередниками у професійній взаємодії вчених. Сьогодні це не лише науково-інформаційне забезпечення загальноосвітнього процесу, а й впровадження нового спектра послуг, спрямованих на підтримку фахової комунікації, моніторинг, аналіз та інтеграцію результатів досліджень до світового наукового простору, формування позитивного іміджу установи у країні та світі [9, с. 15].

Окремі тенденції інноваційної діяльності академічних бібліотек з використанням засобів бібліометрії розглядали Т. Колесникова [1; 2; 3], Л. Костенко [4], С. Назаровець [6], Д. Соловяненко [10], Т. Ярошенко [11] та інші українські дослідники, але практичних напрацювань з цих питань небагато. Наукові бібліотеки окремих українських вишів порушують окреслену проблематики на власних веб-ресурсах: на сайті Наукової бібліотеки Національного університету "Києво-Могилянська академія" — розділ "Досліднику" (http://goo.gl/ZqVQa5), на сайті Наукової бібліотеки Одеського Національного університету імені І. І. Мечникова — розділ "Наукометрична діяльність" (http://lib.onu.edu.ua/ua/naukometricheskaya-deyatelnost/), на сайті Науково-технічної бібліотеки Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна — розділ "Вченим та редакціям" (http://library.diit.edu.ua/index.php?lang=ua&page=scient).

Використання академічними бібліотеками бібліометричних сервісів досліджували шведські фахівці з бібліотечних та інформаційних наук F. Åström і J. Hansson [12]. Конкретні приклади бібліометричного аналізу, який проводять у Центральній бібліотеці Дослідницького центру Юліха (Forschungszentrum Jülich GmbH), розглянули R. Ball та D. Tunger [13]. Цікаві практичні напрацювання, що торкаються кола питань, пов'язаних з діяльністю створеної 2008 року Бібліометричної служби Віденського університету (University of Vienna). Зокрема, її представники наголошують на доцільності організації такого підрозділу саме у структурі академічної книгозбірні, оскільки бібліотекарі є фахівцями в галузі інформації, які працюють з публікаціями, метаданими, пошуковими системами та базами даних, залишаючись незалежними і вільними від наукової упередженості [16].

Мета публікації — продемонструвати можливості практичної реалізації та окреслити перспективи нового напряму діяльності академічних бібліотек в Україні з дослідження наукової комунікації та сприяння інтеграції результатів розробок учених установи до світового інформаційного простору з використанням засобів бібліометрії на прикладі роботи Служби інформаційного моніторингу Наукової бібліотеки (НБ) ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (КНУ).

У "Програмі розвитку Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка на 2015—2020 роки" [8] директор установи О. Сербін сформулював концептуальне бачення її майбутньої роботи у напрямі інформаційно-аналітичного моніторингу та бібліометричного аналізу системи документальних комунікацій КНУ, створення передумов для представлення публікацій науковців вишу в міжнародних реферативних базах і пошукових системах (Scopus, Web of Science, Google Scholar та ін.), сприяння входженню наукових періодичних видань університету до міжнародних баз даних тощо.

Для реалізації цих завдань у березні 2015 року в структурі НБ створено окремий підрозділ — Службу інформаційного моніторингу. Діяльність її працівників скеровано на підвищення наукового авторитету та впливовості Київського національного університету імені Тараса Шевченка через аналіз із використанням бібліометричного інструментарію та консультативно-інформаційну роботу з ефективного представлення наукових здобутків працівників ВНЗ у світовому інформаційному просторі. Основні напрями діяльності Служби: аналіз світових рейтингів вищих навчальних закладів; робота з підвищення присутності науковців університету у світовому академічному середовищі за допомогою спеціальних інформаційних ресурсів; сприяння зростанню рівня репрезентації наукових видань КНУ в міжнародних інформаційних потоках тощо.

© Назаровець М., 2016

1. Рейтинги

У світі процес побудови рейтингів ВНЗ відбувається від 80-х років минулого століття. Зазвичай до їхнього формування долучаються періодичні видання, урядові та незалежні організації, окремі дослідники тощо. Постійно точаться суперечки щодо об'єктивності та методологій рейтингів, проте їхня кількість й інтерес до них постійно зростають. Фахівці пов'язують це явище з інтернаціоналізацією та прагненням до прозорості й ефективності вищої освіти у світі [5].

Фахівці Служби інформаційного моніторингу регулярно проводять моніторинг та аналіз позицій Київського національного університету імені Тараса Шевченка в найпопулярніших міжнародних рейтингах вишів:

- QS World University Rankings;
- Times Higher Education World University Rankings;
- U-Multirank;
- Webometrics ranking of world's universities.

Окрім того, спеціалісти опрацьовують і найавторитетніші національні рейтинги навчальних закладів:

- Консолідований рейтинг ВНЗ;
- Рейтинг ВНЗ "Топ-200 Україна".

У більшості рейтингів вищих навчальних закладів, після оновлення результатів, суттєвих змін позицій Київського національного університету імені Тараса Шевченка не виявлено. За період моніторингу зміни було зафіксовано у рейтингу Webometrics, який оновлено у січні 2016 року. Згідно з новою редакцією, КНУ посів 1 місце серед вишів України та 1028-ме серед університетів світу. Порівняно з 2015 роком, показники значно покращилися, адже тоді ВНЗ посідав 2 місце в Україні та 1586-те у світі.

Окрім того, дослідницька група Cybermetrics Lab у грудні 2015 року запровадила експериментальний рейтинг TOP 2000 Universities by Google Scholar Citations, методологію обрахунку якого надалі планують долучити до рейтингу Webometrics. У ньому навчальні заклади світу оцінюють за цитованістю праць їхніх науковців за даними Google Академії. Для підрахунку інформації було обрано по 10 провідних загальнодоступних профілів науковців у базі Google Академія від кожної установи, в яких зазначено офіційну назву закладу та підтверджену інституційну електронну адресу. Україну в цьому рейтингу представляє 4 виші. На 1 місці серед вітчизняних і 1496-му серед світових опинився Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Аналіз позиції КНУ довів доцільність оптимізації представлення науковців у базі даних Google Академія, яку влітку 2015 року розпочали проводити фахівці Служби.

2. Науковці

У сучасних умовах жорсткої конкуренції вчені змушені відмовлятися від публікації результатів досліджень у журналах, аби не очікувати роками на відгук від колег. Фахівці також мають постійно працювати над підвищенням професійної видимості, відслідковувати власну впливовість, постійно отримувати актуальну інформацію про останні досягнення в обраній і суміжних галузях, налагоджувати професійні зв'язки тощо. Фахівці Служби інформаційного моніторингу проводять такі консультативно-інформаційні заходи для науковців КНУ імені Тараса Шевченка щодо способів обміну, просування та обговорення їхніх досліджень у світовій академічній спільноті:

— моніторинг наявності та допомога у створенні профілів у міжнародних реєстрах унікальних ідентифікаторів авторів: Scopus Author ID, ResearcherID, ORCID і дослідницькій платформі Google Академія;

— контроль коректного представлення відомостей про науковців університету в системі "Бібліометрика української науки" НАН України;

— моніторинг і допомога у створенні та підтримці профілів науковців у бібліографічних менеджерах: Mendeley, EndNote, CiteULike та спеціалізованих соціальних мережах ResearchGate, Academia.edu, LinkedIn;

— контроль за використанням єдиної стандартизованої назви установи — *Taras Shevchenko National University of Kyiv*;

— проведення в НБ семінарів-тренінгів з використанням власних інформаційних ресурсів і за участі запрошених авторитетних лекторів;

— індивідуальні консультації в приміщенні Наукової бібліотеки, телефоном, через сторінку у Facebook та за допомогою e-mail;

— підготовка та розповсюдження друкованих й електронних навчальних матеріалів про способи ефективної репрезентації наукових здобутків.

У листопаді 2015 року для дослідження представлення науковців КНУ в мережі Інтернет розпочато первинний моніторинг наявності їхніх профілів у світових реєстрах унікальних ідентифікаторів авторів та у спеціалізованих соціальних мережах. Пошук відбувається згідно з інформацією про склад кафедр, яка доступна на офіційних сайтах факультетів. Для найповнішого пошуку прізвища та імена дослідників транслітеруються у різний спосіб. На серпень 2016 року повністю опрацьовано інформацію про 17 із 20 підрозділів університету та про понад 2500 осіб. У Scopus із зазначеної кількості дослідників ідентифікатори мають 360, у ResearcherID знайдено профілі 35 учених, в ORCID — 183, у Google Академії — 162, у ResearchGate — 85, в Academia.edu — 155.

Проміжні результати моніторингу уможливлюють висновки про потребу інформаційної роботи щодо використання вченими формальних і неформальних каналів комунікації глобальної мережі для представлення результатів досліджень, що сьогодні є специфічною та неодмінною умовою для інтеграції як окремого фахівця, так і вітчизняної науки загалом до міжнародного академічного простору [7].

Перспективним є напрям довідково-інформаційної роботи з публікації результатів досліджень науковцями КНУ. Він передбачає підготовку ключових слів для кращої індексації статей, консультаційні послуги під час пошуку потенційних співавторів серед учених-лауреатів, іноземних дослідників, колективів-авторів, допомогу у створенні списків використаних джерел і виборі журналу для розміщення публікації тощо. Окрім того, оскільки відкритий доступ до документів сприяє ширшому їх використанню, доцільною є консультаційна допомога з самоархівування препринтів та постпринтів праць учених КНУ (із дотриманням авторських прав) та укладання переліків відкритих видань для конкретних наукових дисциплін.

3. Видання

Сьогодні в університеті наявні розпорошеність видавничої інфраструктури при великій кількості назв журналів з різних галузей знань, брак централізованої системної роботи щодо розвитку видавництва та інтеграції академічних періодичних ресурсів до світових баз даних. Оскільки фахова періодика є одним із найважливіших складників сучасної науково-дослідної діяльності, постала потреба створення на базі НБ центру консультативно-інформаційної підтримки редакцій університетських видань, роботу якого було б спрямовано на конструктивний діалог з міжнародними агрегаторами відповідних ресурсів щодо збільшення частки періодики КНУ у світових науково-інформаційних потоках.

Виходячи з цього завдання, фахівці Служби інформаційного моніторингу розпочали укладати рейтинг академічних видань Київського національного університету імені Тараса Шевченка щодо відповідності умовам їхнього включення до світових реферативних та наукометричних баз. З травня 2015 року рейтинг укладався тричі, останню редакцію представлено у травні 2016 року, спеціалісти Служби оцінювали 88 наукових видань навчального закладу за 10 критеріями.

Перелік параметрів оцінювання було сформовано згідно з мінімальними вимогами до журналів для уміщення їх до авторитетних баз наукового контенту Scopus [14], Web of Science Core Collection [19], Directory of Open Access Journals [17] та до сайтів академічних видань від офіційної реєстраційної агенції DOI CrossRef [18]. Під час оцінювання враховувалися: наявність веб-сайта та ISSN журналу; англомовна версія веб-ресурсу; публікація на сайті заяви про підтримку етичних норм, відомостей про рецензування; наявність на веб-сторінці видання резюме статей і ключових слів англійською мовою, транслітерованих списків літератури, міжнародного складу редколегії журналу; дотримання графіку виходу. Дані про наявність певного елемента оцінювання отримано з веб-сайта видання або (за браком) з вільно доступних джерел Інтернету, що містять відповідну інформацію.

У межах засідань Бібліотечної ради регулярно відбуваються робочі зустрічі співробітників Служби інформаційного моніторингу з уповноваженими представниками редакцій наукових видань університету, під час яких репрезентуються рейтинги журналів КНУ, аналізуються проблемні моменти та недоліки. Серед основних: брак автономних веб-сайтів видань та презентація номерів журналів у форматі одного PDF-файлу без поділу на окремі статті. Для представників наукових видань КНУ, які не мають сайтів або прагнуть зміни наявних на досконаліші, було проведено ознайомчий семінар щодо можливостей використання вільно поширюваного програмного забезпечення OPEN JOURNAL SYSTEMS для організації та управління повним циклом видавничого процесу журналу.

Служба інформаційного моніторингу з ініціативи та за допомогою уповноважених представників редакцій наукових видань університету координує співпрацю Київського національного університету імені Тараса Шевченка, як установи-видавця, з офіційною реєстраційною агенцією DOI — CrossRef, відповідає за внесення ідентифікаторів з метаданими публікацій до бази даних і слідкує за дотриманням вимог, які фахівці агенції висувають до журналів.

У перспективі планується поступово додати до послуг Служби інформаційного моніторингу консультаційну допомогу щодо вибору стратегії розвитку видань КНУ, географії авторів, проведення процедури рецензування, створення сторінок часописів у Wikipedia тощо. Розглядаються можливості впровадження в НБ спектра видавничих послуг (хостинг для сайтів наукової періодики університету, технічна підтримка, навчання персоналу, оцифрування архівів журналу тощо).

Для реалізації визначених завдань Наукова бібліотека ім. М. Максимовича через Службу інформаційного моніторингу бере участь у проектах, метою яких є забезпечення доступу до світової наукової інформації, підвищення продуктивності та ефективності діяльності дослідників, сприяння зростанню числа публікацій у провідних академічних виданнях, поліпшення показників вітчизняної науки в міжнародних рейтингах ELibUkr ("Електронна бібліотека України: створення Центрів знань в університетах України"), Консорціум e-VERUM та USJ ("Українські наукові журнали").

Список використаної літератури

1. *Колесникова Т.* Впровадження інноваційної моделі бібліотеки університету як чинник глибокої інтелектуалізації бібліотечної професії / Т. Колесникова // Вісник Книжкової палати. — 2012. — № 11. — С. 21—22.
2. *Колесникова Т.* Науково-видавнича модель "Library Publishing" в університетських бібліотеках України та світу / Т. Колесникова, А. Миргородська // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 3. — С. 24—28.
3. *Колесникова Т.* Стратегія розвитку бібліотек вищих шкіл України на 2013—2015 рр.: бачення професіонала / Т. Колесникова // Вісник Львівського університету : зб. наук. пр. — 2014. — Вип. 8. — С. 142—148. — (Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології).
4. *Костенко Л. И.* Наукоемкие технологии в библиотеке / Л. И. Костенко, А. И. Жабин, Е. А. Копанева [и др.] // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. — 2013. — Вып. 11. — С. 70—81.
5. *Красовська О. Ю.* Рейтинги вищих навчальних закладів як інструмент оцінки міжнародної конкурентоспроможності національних освітніх систем / О. Ю. Красовська // Бюлетень Міжнар. Нобелівського економ. форуму. — 2010. — № 1 (3). — Том 2. — С. 161—170.
6. *Назаровець С. А.* Бібліотека у структурі наукових комунікацій / С. А. Назаровець. — Режим доступу: http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/10086. — Назва з екрана.
7. *Назаровець С.* Унікальні ідентифікатори авторів-науковців: пропозиції, реєстрація, використання / С. А. Назаровець. — Режим доступу: http://eprints.rclis.org/22494/. — Назва з екрана.
8. *Програма* розвитку Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка на 2015—2020 роки / КНУ імені Тараса Шевченка. — Режим доступу: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/about/programa_rozvytku_2015_2020.pdf. — Назва з екрана.
9. *Сербін О.* Аспекти реформування та вдосконалення сучасної бібліотечної освіти / О. Сербін, Т. Ярошенко. // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 2. — С. 12—15.
10. *Соловяненко Д.* Академічні бібліотеки у новому соціотехнічному вимірі: Частина перша. Академічна бібліотека як видавець / Д. Соловяненко // Бібліотечний вісник. — 2010. — № 4. — С. 3—14.
11. *Ярошенко Т.* Бібліотекар, вбудований в майбутнє / Т. Ярошенко. — Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/3353. — Назва з екрана.
12. *Åström F.* How implementation of bibliometric practice affects the role of academic libraries / Fredrik Åström, Joacim Hansson. — Mode of access: http://lis.sagepub.com/content/45/4/316.full. — Title from the screen.
13. *Ball R.* Bibliometric analysis — A new business area for information professionals in libraries? Support for scientific research by perception and trend analysis / Rafael Ball, Dirk Tunger. — Mode of access: http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11192-006-0041-0. — Title from the screen.
14. *Content* Policy and Selection / Elsevier. — Mode of access: https://www.elsevier.com/solutions/scopus/content/content-policy-and-selection. — Title from the screen.
15. *Corrall Sh.* Bibliometrics and Research Data Management Services: Emerging Trends in Library Support for Research / Sheila Corrall, Mary Anne Kennan, Waseem Afzal. — Mode of access: http://d-scholarship.pitt.edu/18948/1/08_61_3_corrall_636-674.pdf. — Title from the screen.
16. *Gorraiz Ju.* Bibliometric practices and activities at the University of Vienna / Juan Gorraiz, Christian Gumpenberger, Wolfgang Mayer. — Mode of access: https://uscholar.univie.ac.at/get/o:245965.pdf. — Title from the screen.
17. *Information* for Publishers / DOAJ. — Mode of access: https://doaj.org/publishers. — Title from the screen.
18. *Publisher* rules / PILA.Inc. — Mode of access: http://www.crossref.org/02publishers/59pub_rules.html. — Title from the screen.
19. *Testa J.* The Thomson Reuters Journal Selection Process / J. Testa. — Mode of access: http://wokinfo.com/essays/journal-selection-process. — Title from the screen.

Рассмотрены предпосылки создания, основные функции и перспективы развития Службы информационного мониторинга в составе Научной библиотеки им. М. Максимовича КНУ имени Тараса Шевченко. Представлены основные направления работы Службы по поддержке распространения результатов научной деятельности исследователями учреждения и улучшения качества научных периодических изданий университета для содействия его интеграции в мировую научную общественность.

The background, main functions and prospects of the Service of information monitoring in the Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko Kyiv National University. Presented the main directions of the Service: promoting the distribution of results of research activities, improve the quality of scientific journals of University, facilitate its integration into the global scientific community.

Надійшла до редакції 5 серпня 2016 року